

Om smärtan

ERNST JÜNGER

Av alla djur som tjäna människan till näring måste kräftorna lida den mest kvalfulla döden, ty de läggs i kallt vatten och placeras sedan över öppen eld.

Kokbok för alla stånd, Berlin 1848

Does a little booby cry for any ache? The mother scolds him in this fashion: 'What a coward to cry for a trifling pain! What will you do when your arm is cut off in battle? What when you are called upon to commit harakiri?'

Inazo Notibé, *Bushido*. Tokyo 2560 (1900)

1

Det finns vissa stora och oföränderliga måttstockar i förhållande till vilka människans betydelse visar sig. Till dem hör smärtan; den är den största prövningen i den rad av prövningar man brukar kalla livet. En betraktelse som sysslar med smärtan är därför förmodligen impopulär; men likväl är den inte bara uppslagsrik, utan belyser samtidigt en rad frågor som upptar oss idag. Smärtan hör till de nycklar med vilka man inte bara öppnar det innersta, utan samtidigt också världen. Om man närmar sig den punkt där människan visar sig vuxen eller överlägsen smärtan, så vinner man tillträde till hennes makts källor och till den hemlighet som döljer sig bakom hennes herravälde. Säg mig vilket ditt förhållande till smärtan är, och jag ska säga dig vem du är!

Som måttstock är smärtan oföränderlig; föränderligt är däremot det sätt på vilket människan förhåller sig till den. Med varje betydande växling av grundstämningen ändrar sig också det förhållande som människan har till smärtan. Detta förhållande ligger ingalunda fast; det undandrar sig tvärtom medvetandet, men likväl är det den bästa

prövostenen för att känna igen en ras. Detta faktum kan tydligt observeras idag, ty vi besitter ett nytt och specifikt förhållande till smärtan, men utan att vårt liv har erhållit yttersta och bindande normer.

Vi syftar bara till att genom betraktandet av dessa nya förhållanden vinna en mer upphöjd utsiktspunkt, från vilken vi kanske kan få syn på ting som ännu är osynliga på marken. Vår frågeställning lyder: vilken roll spelar smärtan inom den nya ras, som börjar visa sig i sina livsytringar, och som vi kallade för *arbetaren*?

Vad gäller undersökningens inre form, så syftar vi till att uppnå verkan hos en projektil med fördröjd verkan, och vi lovar den läsare som följer oss uppmärksamt att han inte kommer att skonas.

2

Låt oss först rikta blicken mot smärtans specifika mekanik och mot dess ekonomi! Förvisso känner vi oss illa berörda när vi hör orden smärta och mekanik nämnas tillsammans – och det beror på att den enskilde har en strävan efter att förvisa smärtan till tillfälligheternas rike, till en zon som man kan undvika och undfly, eller med vilken man åtminstone inte nödvändigtvis måste komma i kontakt.

Om man ändå uppbådar den kyla som är erforderlig för att betrakta detta ämne, läkarens eller betraktarens blick, då han från cirkusens åskådarplats ser de främmande kämparnas blod strömma, så känner man snart att smärtan griper tag i oss på ett säkert och oundvikligt sätt. Inget är mer visst och mer förutbestämt än just smärtan; den liknar en kvarn som når kornet i finare och djupare gångar, eller livets skugga, som man inte kan undfly genom något fördrag.

Det oundvikliga i detta grepp framträder särskilt tydligt vid betraktandet av korta eller till en kort tidrymd sammanträngda levnadslöpp. Så förefaller oss insekten, som kravlar sig fram till våra fötter genom gräset som genom en urskog, vara utsatt för hot som vi knappt kan föreställa oss. Dess lilla väg liknar en bana av fälor, och på båda sidor finns en gigantisk arsenal av griptänger och djupa klyftor. Och likväl är denna bana bara en återspeglning av vår egen. Förvisso tenderar vi att glömma detta förhållande i tider av säkerhet, men vi erinrar oss det med stor skärpa så snart den elementära zonen blir synlig. I denna zon är vi emellertid ofrånkomligen inbäddade och vi kan inte undfly den

genom något slag av optisk villfarelse. Likväl kalasar vi och vandrar för nöjes skull runt på ytan, likt Sinbad sjöfararen med sina följeslagare på ryggen av den gigantiska fisk som de trodde vara en ö.

Sången ”Media in vita” kommer ur en stämning som känner detta hot. Vi besitter också slående bilder av hur livet inringas av smärtan, i de stora målningarna av Hieronymus Bosch, Breughel och Cranach, vars innebörd vi först idag åter närmar oss, och som ända tills nyligen hölls för absurda påhitt. Dessa bilder är mycket mer moderna än man tror, och det är ingen tillfällighet att tekniken spelar en så stor roll i dem. Många bilder av Bosch, med sina nattliga eldar och helvetiska skorstenar, liknar industrilandskap fulla av verksamhet, och Cranachs Stora Inferno, som finns i Berlin, innehåller ett fullkomligt tekniskt instrumentarium. Ett av de motiv som ofta återkommer är ett rullande tält, ur vars öppning en stor kniv blixtrar fram. Anblicken av sådana maskiner frammanar ett särskilt slags skräck; de är symboler för det angrepp som iklätt sig mekaniken, och som är kallare och mer omätligt än alla andra.

3

En omständighet som i högsta grad stegrar smärtans grepp är dess likgiltighet inför våra värden. Den kejsare som, då man bad honom dra sig tillbaka från skottlinjen, svarade med att fråga om man någonsin hört talas om en kejsare som fallit i ett slag, gjorde samma typ av missstag som vi bara alltför gärna gör. Det finns inget mänskligt tillstånd som ger skydd från smärtan. Våra sagor slutar med satsen att hjälten, efter att han utstått många faror, levde lycklig i alla sina dagar, och vi lyssnar gärna på sådana försäkringar, ty vi lugnas redan av att höra att det finns platser som är skyddade från smärtan. Att livet egentligen saknar ett tillfredsställande slut kommer till uttryck i den fragmentariska karaktären hos de flesta stora romaner, vilka antingen är ofullbordade eller över sig välver en konstfull plafond. En sådan konstfull plafond avslutar för övrigt också *Faust*, likt ett provisoriskt tak.

Det faktum att smärtan inte erkänner våra värden förblir lätt dolt under lugna tider. Likväl börjar vi redan häpna då en lycklig, rik eller mäktig man hamnar i sådana omständigheter som tillhör de allra vanligaste. Så gav Fredrik III:s sjukdom – en strupcancer som tog hans liv, vilket är en vanlig syn på sjukhusen – upphov till en närmast klen-

trogen förundran. Man drabbas av en liknande känsla då man i anatomin ser ett av dessa organ, fullt av hål eller spräckligt av elakartade inklusioner, vars anblick vittnar om ett långt individuellt lidande. Hur likgiltigt är det inte för fördärvets frö om det förstör ett halmstrå eller en genial hjärna. Det är på en sådan känsla som Shakespeares lycklande men viktiga vers anspelar:

Den store Caesar dog och blev till mull (...)
Nu är en stoppning blott mot nordens fläkt!⁴⁵⁰ (övers. C. A. Hagberg)

och Schiller utvecklar i sin *Spaziergang unter den Linden* de tankar som här ligger till grund på ett vidlyftigt sätt.

I tider som brukar betecknas som ovanliga träder hotets slumpartade karaktär fram på ett betydligt mer uppenbart sätt. I kriget, när kulorna susar förbi oss med hög hastighet, känner vi att ingen grad av intelligens, dygd eller mod är stor nog för att få hotet att vika från oss ens en millimeter. I samma utsträckning som hotet stegras tränger sig också tvivlet gällande våra världens giltighet på. Där anden ser att allt är satt i fråga tenderar den till en katastrofisk uppfattning av tingen. Till de eviga stridsfrågorna hör den stora kampen mellan neptunister och vulkanister – medan det förflutna århundradet, i vilket utvecklingstanken var förhärskande, låter sig betecknas som en neptunisk tidsålder, tenderar vi allt mer till en vulkanisk uppfattning.

En sådan böjelse låter sig bäst igenkännas på en särskild förkärlek hos anden. Så hör till den en dragning till undergångsstämningar, som inte bara har bemäktigat sig stora delar av vetenskapen, utan också kan förklara attraktionen hos många sekter. De apokalyptiska visionerna hopar sig; så börjar historiebetraktelsen undersöka möjligheten till en fullkomlig undergång, som antingen kommer inifrån, genom dödliga kultursjukdomar, eller utifrån, genom angrepp från så främmande och obarmhjärtiga krafter som tänkas kan, till exempel de ”färgade” raserna. I detta sammanhang lockas anden av bilden av mäktiga riken, vilka gått under mitt i sin blomning. Så erbjuder den

450. William Shakespeare. *Hamlet*. Akt V. det fullständiga citatet lyder: ”Imperious Caesar, dead and turn’d to clay, Might stop a hole to keep the wind away: O! that that earth, which kept the world in awe, Should patch a wall to expel the winter’s flaw”. Jünger citerar bara två av dessa verser.

blixtsnabba förstörelsen av de sydamerikanska kulturerna ett exempel på att till och med de största formationer som vi känner inte är beskärda att utvecklas på ett säkert sätt. I sådana tider framträder återigen det arkaiska minnet av det sjunkna Atlantis. Arkeologin är egentligen en vetenskap ägnad åt smärtan; i jordens skikt spårar den rike efter rike, där till och med namnen gått förlorade för oss. Den sorg som griper oss vid sådana platser är utomordentligt stor, och kanske har den inte någonsin skildrats på ett mer inträngande sätt än i den hemlighetsfulla sagan om mässingsstaden. I denna utdöda och av öknar omgärdade stad läser emir Musa på en tavla av kinesiskt stål: ”Jag hade fyratusen bruna hästar och ett stolt palats, och jag hade tusen konungadöttrar till kvinnor, högbystade jungfrur, likt månar; jag var välsignad med tusen söner likt vilda lejon, och jag levde glad i själ och hjärta i tusen år; och skatter hopade jag, som kungar från jordens alla vädersträck inte besatte, ty jag trodde att lyckan skulle stå mig bi. Men plötsligt överfölls jag av den som förintar all lycka och söndrar alla gemenskaper, han som föröder boningar, plundrar bebodda platser, mördar stor som liten, spädbarn, barn och mödrar – han som inte har något förbarmande med de fattiga i deras fattigdom, och som inte fruktar konungen hur mycket han än bjuder och förbjuder. Sannerligen, vi levde trygga och välbehållna i detta palats tills domen föll över oss.” Vidare står på ett bord av gul onyx följande ord ingraverade: ”Vid detta bord har tusen kungar ätit, blinda på höger öga, och tusen, blinda på vänster öga, och ytterligare tusen som såg med båda ögonen, och alla har lämnat denna värld och upprättat sin boning i gravarna och katakomberna.”

Med den pessimistiska historiebetraktelsen tävlar astronomin, som projicerar denna aspekt av förstörelse i det planetariska rummet. Nyheten om den röda fläcken på Jupiter väcker ett märkvärdigt intresse hos oss. Också kunskapens öga grumlas av våra mest hemliga önsningar och bekymmer; inom vetenskapen ser man detta som tydligast på den sektlika karaktär som en av dess grenar plötsligt erhåller, som i fallet med ”världsisläran”. Betecknande är också den uppmärksamhet som under senare år riktats mot den krater som med all sannolikhet uppstått genom att meteoriska projektiler slagit ned i jordytan.

Till sist erbjuder också kriget, som alltid varit en beståndsdel i apokalyptiska visioner, en rik näring till fantasin. Skildringar av framtida sammanstötningar var populära redan före världskriget; idag bildar de

återigen en omfångsrik litteratur. Det speciella med denna litteratur ligger i den roll som spelas av den totala förstörelsen; människan gör sig förtrogen med anblicken av framtida ruinlandskap där den mekaniska döden råder oinskränkt. Att det här handlar om mer än litterära stämningar förstår man av de faktiska försiktighetsåtgärder som redan nu håller på att vidtas. Så välvs över livet en dunkel känsla av hot genom det skydd mot gas som man nu förbereder i alla civiliserade stater. Defoe skildrar i en läsvärd berättelse om pesten i London hur, redan före utbrottet av den svarta döden och vid sidan av de berömda pestdoktorerna, en här av magiker, kvacksalvare, profeter, sekterister och statistiker välldes in i staden som en förtrupp till det infernaliska angreppet. Dylika tillstånd återkommer alltid, ty anblicken av den oundvikliga och inför hennes värden likgiltiga smärtan låter människans öga spana mot rum där skydd och säkerhet finns. Då hon känner att hela hennes liv sätts i fråga och hotas, växer hennes behov av att vända in i en dimension som skulle befria henne från smärtans oinskränkta herravälde och allmängiltighet.

4

Detta behov verkar desto mer sällsamt då man jämför det med förhoppningarna hos en tidsålder av stor säkerhet, vars värderingar fortfarande är helt gängse. Den sista människan, om vilken Nietzsche profeterade, hör redan till historien, och om vi ännu inte har nått fram till år 2000, så förefaller det emellertid helt säkert att det kommer att se helt annorlunda ut än det Bellamy beskrev i sin utopi.⁴⁵¹ Vi befinner oss i samma tillstånd som vandrare, vilka under lång tid marscherat över en frusen sjö vars spegel vid förändrad temperatur börjar upplösas till stora flak. Allmänbegreppens yta börjar brytas upp och elementets djup, som alltid fanns där, skimrar dunkelt fram mellan sprickorna och fogarna.

Uppfattningen att smärtan är en fördom som på ett avgörande sätt kunde angripas av förnuftet förlorar i detta tillstånd sin attraktions-

451. Edward Bellamy (1850–1898), amerikansk författare och utopisk socialist. Hans centrala verk är romanerna *Looking Backward: 2000–1887* (1888) och *Equality* (1897). Ö a.

kraft. Denna uppfattning är inte bara ett säkert kännetecken på alla de krafter som står i förbindelse med upplysningen, utan har också frambringat en lång rad praktiska och för den mänskliga anden typiska åtgärder, till exempel avskaffandet av tortyr och slavhandel, uppfinandet av åskledaren, vaccin mot smittkoppor, narkos, försäkringsväsendet och en hel värld av teknisk och politisk komfort. Vi erkänner fortfarande alla dessa stora exempel på framsteg, och där man gör sig lustig över dem sker det på grund av en romantisk dandyattityd, med vilken en finare ande gärna roar sig mitt i det gränslösa demokratiska tillståndet. Vårt erkännande saknar dock redan den kultiska bismak som fortfarande var gängse hos våra förfäder. Eftersom vi fötts in i ett fullständigt och självklart åtnjutande av alla dessa välsignelser, förefaller det oss snarare som föga därmed ändrats i grunden.

Efter kriget har förnekandet av smärtan som nödvändig beståndsdel i världen fått en andra blomning. Dessa år kännetecknas av en sällsam blandning av barbari och humanitet; de liknar en arkipelag där människoätarnas öar ligger bredvid vegetarianernas. En extrem pacifism står bredvid en oerhört intensifierad rustning, luxuösa fängelser bredvid kvarter där arbetslöshet råder, dödsstraffet avskaffas samtidigt som de röda och de vita nattetid skär halsen av varandra – allt detta är likt en saga, och det återspeglar en ondskefull värld i vilken en anstrykning av säkerhet endast har upprätthållits i en serie hotellvestibuler.

5

Minnet av 1800-talet har redan frambringat en senromantisk litteratur. Idag förbinds ett vemod med Napoleon III:s Frankrike och den tredje Republiken, med det gamla Österrike och det vilhelminska Tyskland, med den viktorsianska eran och det vita livet i kolonierna, som erinrar om det vemod som förbands med tiden före 1789, om vilken Talleyrand sade att ingen som föddes efter den visste vad det innebär att leva.

Detta vemod förefaller berättigat om man som måttstock tar den personliga friheten och den grad till vilken smärtan hölls borta från den enskilde. Säkerheten befinner sig på en utomordentligt hög nivå; den är resultatet av ett sammanträffande av lyckliga omständigheter. Till dessa omständigheter hör det faktum att de nya nationalstaterna

efter att religionsstriderna sedan länge avslutats är jämförelsevis mätta, vilket garanterar att jämvikt kan upprätthållas. Efter att det tredje ståndets seger blivit till något självklart kännetecknas också inrikespolitiken av en hög grad av förutsägbarhet; borgerlighetens spelregler erkänns såväl av de gamla stånden som av de uppåtsträvande klasserna. Med upphävandet av alla fördomar som kunde ge upphov till smärta förbinder framsteget en erövring av jordklotet som sker utan krut, och som på ett magnetisk sätt gjorde de mest avlägsna länder skyldiga att ge tribut.

Detta utbredda tillstånd av säkerhet, som slog Dostojevskij likt en blixtnederfall under hans korta vistelse i Paris, sprider andelsbevis i lyckan på vidast möjliga sätt. Tingens förvandling till allmänbegrepp, till exempel varors förvandling till pengar eller de naturliga banden till juridiska, ger livet en utomordentlig lätthet och frimodighet. Denna lätthet stegras av att fingertoppskänslan och förmågan till konstnärlig njutning ännu inte helt gått förlorade. Den minskande skaparkraften ger tvärtom upphov till en märklig inlevelse i de traditionella värdena; den tredje borgerliga generationen är en generation av samlare, kunniga, historiker och resenärer. Den individuella kärleken har uppnått ett tillstånd som på visst sätt överträffar *Les liaisons dangereuses*, ty förmågan att njuta finns ännu kvar, samtidigt som dess gränser upphävts. Det tragiska slutet finns kvar, som i *Paul et Virginie* eller *Den unge Werthers lidanden*, eller till och med i *Madame Bovary* – den klassiske skildraren av det senborgerliga kärleksförhållandet är Maupassant. Redan idag känner vi vid läsningen av sådana skildringar hur mycket det kittlande i dylika intima hemligheter och avslöjanden gått förlorat, och anblicken av en film som utspelas runt sekelskiftet, med ett dammode som är så till den grad inriktat på njutning istället för sport eller arbete, försätter oss redan i ett tillstånd av historiskt drömmeri.

Också vidden av deltagande i njutningen och livets goda är ett tecken på välstånd. Symboliska är här framför allt kanske caféerna, i vars salar man gärna återanvänder rokokons, empirens och biedermeiertidens stilar, och som man kan kalla för demokratins egentliga palats. Här känner man det drömlika och sällsamt upplösta välbehaget utan smärta, som fyller luften på ett narkotiskt sätt. Vad gäller gatubilden är det slående att folkmassan visserligen är smaklöst klädd, men enhetligt och ”anständigt”. Anblicken av den nakna och rena fattigdomen

erbjuder sig bara sällan. Den enskilde finner en mängd bekvämligheter som förhindrar friktion, till exempel den öppna vägen till bildning och till valet av ett yrke som motsvarar ens preferenser, den öppna arbetsmarknaden, den fördragskaraktär som ligger i nästan alla band, den obegränsade frimodigheten. Till detta kommer att den sagolika utbyggnaden av tekniska medel fortfarande har en komfortkaraktär – att allt förefaller gjort för att belysa, värma, sätta i rörelse, underhålla och dra till sig strömmar av pengar.

Profetian om den sista människan uppfylldes snabbt. Den är korrekt – förutom satsen att den sista människan lever längst. Hennes tidsålder ligger redan bakom oss.

6

Inget anspråk är emellertid mer visst än det som smärtan gör på livet. Där man sparar på smärta återställs jämvikten enligt lagarna hos en mycket bestämd ekonomi, och med en parafra på ett känt uttryck kan man tala om en ”smärtans list” som på olika vägar uppnår sitt mål. Om man framför sig ser ett utbrett välbehag, kan man därför fråga vem som bär lasten. I regel behöver man inte gå långt för att finna smärtan, och så finner vi också här att den enskilde, mitt i all den säkerhet han åtnjuter, inte är befriad från smärtan. Att på artificiellt sätt avskärma sig från elementarkrafterna kan visserligen hindra att man berörs av dem på ett överväldigande sätt och förjaga slagskuggorna, men inte det spridda ljus med vilket smärtan därigenom börjar uppfylla rummet. Det käril som är slutet för en stor tillströmning fylls droppe för droppe. Så är ledan inget annat än smärtans upplösning i tiden.

En annan form av detta osynliga inflytande framträder i känslan av att vara förgiftad. Så är den själsliga smärtan en lägre grad av smärta;⁴⁵² den hör till de sjukdomar som leder till offer om man underlåter att behandla dem. Kanske är ingenting mer betecknande för sekelskiftet

452. Nämligen försåvitt det tillhör smärtans kännetecken att den träffar verkligheten i hela dess omfång. I en terminologi där själen och verkligheten har samma betydelse finns det därför bara en själslig smärta, som hos Augustinus: ”Ty det tillhör själen att förnimma smärta, inte kroppen” (*De civitate dei*, XXI, 3).

än det herravälde som utövades av psykologin, en vetenskap som står i den mest intima relation till smärtan, vilket också bevisas av dess inträde i läkekonsten. Till detta område hör också den dunkla miss-trons stämning – känslan att vara utsatt för ondsinta ränker på ekonomins, andens, moralens eller rasens fält. Detta tillstånd utmynnar i en allmän anklagelse – i en litteratur författad av blinda, oavlåtligt på jakt efter de ansvariga.

Än mer fasansfull träder smärtan emot oss där den når barnaalstringens källor. Här möter vi ingen betydande kraft som inte lider brist på luft att andas – den höga rangen och smärtans djup står i omedelbart sammanhang. Varje tillfredsställelse är här misstänkt, ty under allmänbegreppens herravälde kan ingen som besitter ett förhållande till tingen vara tillfredsställd. Det är därför inte förvånande att man i denna tid förstår geniet, det vill säga den som besitter den högsta friskheten, som en form av vansinne, eller att man beskriver födelsen som ett sjukdomsfall, eller inte längre förmår skilja på soldaten och slaktaren. Den som anser tortyren vara en medeltida inrättning kommer snart på andra tankar då han fördjupar sig i *Ecce homo*, Baudelaires korrespondens, eller något annat av de skräckens dokument som vi besitter i så stor mängd. I en värld som fylls av låga värden kommer alla stora mått att tryckas ned mot marken på ett än mer fasansfullt sätt än genom vikter av bly, och den yttersta zon av lidande till vilken den grumliga blicken förmår tränga fram kommer att symboliseras av exempelvis Kaspar Hauser eller Dreyfus. I den betydande enskildes smärta återspeglas som allra tydligast det förräderi som anden begår mot livets lag. Det samma gäller för de betydande tillstånden överhuvudtaget, så också för ungdomen som ser sig berövad sitt ”glödande element”, som Hölderlin säger i sin dikt ”An die klugen Ratgeber”.

När man betraktar smärtans inträngande på barnaalstringens område får man inte glömma angreppet mot de ofödda, vilket kännetecknar den sista människans på en gång svaga och bestialiska karaktär. En ande vars brist på urskillningsförmåga kommer till uttryck i en sammanblandning av krig och mord, förbrytelse och sjukdom, kommer med nödvändighet att i kampen om livsrummet välja *det* sätt att döda som är det mest riskfria och erbarmliga. I ett advokatoriskt tillstånd känner man bara de klagandes lidande, inte de skyddslösa och tigandes.

Denna säkerhets natur beror alltså på att smärtan skjuts ut i marginalen till förmån för ett genomsnittligt välbehag. Vid sidan av denna rumsliga ekonomi finns också en tidslig, som består i att summan av det lidande som inte tagits i anspråk hopas till ett osynligt kapital, som förmerar sig med ränta och ränta på ränta. Med varje artificiell höjning av den damm som skiljer människan från elementarkrafterna tilltar hotet.

7

Vad betyder det egentligen att känsligheten tilltar, vilket vi kan observera sedan mer än hundrafemtio år? Vi försöker förgäves försätta oss i en värld i vilken den sjuttonårige Origenes kunde uppmana sin fader att inte avstå från sitt martyrium av hänsyn till sin familj, eller i den värld där det hörde till de vanliga skådespelen att kvinnorna efter stormningen av en germansk vagnborg först dödade sina barn och sedan sig själva.

Genom upplysningar av detta slag blir det tydligt för oss att värderingen av smärtan inte är densamma i alla tider. Det finns uppenbart hållningar som gör det möjligt för människan att hålla stort avstånd till de områden där smärtan regerar oinskränkt. Skillnaden framträder i det att människan förmår behandla det rum varigenom hon har del i smärtan, det vill säga kroppen, som ett föremål. Detta tillvägagångssätt förutsätter förvisso en kommandohöjd från vilken kroppen kan ses som en förpostering, vilken människan från stort avstånd förmår sätta in i kampen och offra. Då syftar alla regler inte till att undkomma smärtan, utan till att uthärda den. Vi finner alltså såväl i den heroiska som i den kultiska världen ett helt annat förhållande till smärtan än i känslighetens värld. Under det att det i den senare handlar om att skjuta bort smärtan och avskilja livet från den, gäller det i de förra att innesluta den och inrätta livet på så sätt att det alltid är rustat för att möta den. Även här spelar alltså smärtan en betydande om än direkt motsatt roll. Detta framgår redan av att livet oavlatligt strävar efter att stå i förbindelse med den. Ty detta är just vad disciplin innebär, må det vara den prästerlig-asketiska, som inriktar sig på att döva, eller den krigisk-heroiska, som inriktar sig på att härda. I båda fallen handlar det om att ha livet helt i sitt våld inom ramen för en högre ordning, så

att det i varje ögonblick kan sättas in. Den viktiga frågan om de förhandenvarande värdenas rang kan därför avläsas exakt på den grad i vilken kroppen kan behandlas som ett föremål.

Den moderna känslighetens hemlighet ligger i att den motsvarar en värld där kroppen blivit identisk med värdet. Utifrån detta fastställande kan man förklara denna världs förhållande till smärtan i egenskap av en makt, som det framför allt gäller att undvika, ty här träffar inte smärtan kroppen som en förpostering, utan träffar den som livets huvudsakliga makt och kärna.

8

Redan nu kan vi säga att världen hos den enskilde som beklagar och njuter av sig själv ligger bakom oss, och att dess värderingar, oavsett hur spridda de är, på alla avgörande punkter besegrats och vederlagts av sina egna konsekvenser. Det saknas inte ansträngningar att vinna en värld i vilken nya och mer mäktiga värderingar är giltiga. Men hur mycket dessa ansträngningar bör välkomnas i det enskilda, torde ett verkligt genombrott ingalunda kunna lyckas. Detta hänger samman med att den kommandohöjd utifrån vilken smärtans angrepp vinner en rent taktisk betydelse inte kan skapas genom artificiella medel. Framför allt räcker viljans ansträngning inte till, ty det handlar om en överlägsenhet som gäller varat. Man kan alltså inte på ett artificiellt sätt fostra fram en "heroisk världsåskådning" eller proklamera den från en kateder, ty även om denna åskådning är given hjälten av födslorätt, sjunker den genom det sätt på vilket massan fattar den med nödvändighet ned till allmänbegrepp. Samma sak gäller för rasen överhuvudtaget; rasen existerar och känns igen på sina verkningar. Likaså förutsätter en total stat existensen av åtminstone en enda total människa; och den rena viljan alstrar i bästa fall en total byråkrati. Ännu mer uppenbart blir detta förhållande i de kultiska sammanhangen; att en gud närmar sig är oberoende av mänskliga bemödanden.

Detta fastställande är viktigt i så måtto som det innehåller en måttstock för att bedöma rustningen. För att antyda hur högt kravet på beredskap har stegrats kan ett praktiskt exempel anföras. Nyligen spreds i tidningarna nyheten om en torped som utvecklats av den japanska marinen. Det häpnadsväckande med detta vapen ligger i att

det inte längre styrs med mekanisk utan med mänsklig kraft, det vill säga genom en styrman som är innesluten i en liten cell, och som man samtidigt kan betrakta som en teknisk del och som projektilens egentliga intelligens.

Tanken som ligger till grund för denna sällsamma organiska konstruktion driver den tekniska världens väsen en liten bit framåt, genom att den gör människan själv till en av denna världs beståndsdelar på mer bokstavligt sätt än tidigare. Spinner man vidare på tanken ser man snart att den förlorar bismaken av ett kuriosum om man är i stånd att förverkliga den i större skala, det vill säga om man förfogar över ett manskap som är beredda att underställa sig den. Så kan man konstruera lufttorpeder med vars hjälp man från hög höjd genom en riktad störtdykning kan förstöra det fientliga motståndets livsnerv. Man får bilden av människor som vid drabbningens början skjuts ur kanonmynningar. Detta vore förvisso den mest fruktansvärda symbol för anspråk på herravälde som tänkas kan. Här förefaller varje anspråk på att ha lyckan med sig uteslutet med matematisk säkerhet, förutsatt att man inte besitter en helt annan föreställning om lycka. Denna helt andra föreställning träder emellertid emot oss när vi hör att general Nogi, en av de få gestalter i vår tid som man med rätta kan kalla "hjälte", tog emot budskapet att hans son fallit i striden "med djup tillfredsställelse".

Förvisso är vårt ethos inte inriktat mot sådana förhållningssätt. De dyker bara upp i nihilistiska gränssituationer. I en av Joseph Conrads romaner, som skildrar ryska revolutionärens ränker i London, och i många avseenden innehåller profetiska drag, uppträder en anarkist som tänkt igenom den individuella frihetens idé till dess yttersta konsekvens, och som för att inte riskera att bli utsatt för tvång ständigt bär en bomb med sig. Den kan apteras genom en gummiboll som han kan krama med handen om han löper risken att bli arresterad.

9

Men fernissan på det ena eller andra sinnelaget räcker inte till för att bedöma läget. Ord förändrar inget. Som allra mest är de tecken på förändring. En förändring sker emellertid och den blir som mest synlig om ögat söker betrakta den utan att värdera.

Den förändring som sker hos den enskilde karakteriserade vi på ett annat ställe som individens förvandling till arbetare eller typ.⁴⁵³ Betraktad med smärtan som måttstock visar sig denna förvandling som en operation genom vilken känslighetens zon skärs ut ur livet, och därför framträder den först som förlust. Till denna zon hör framför allt den individuella friheten tillsammans med de rörelsefriheter som visat sig på de mest skilda områden. Inskränkningen av denna frihet hörde till de särskilda fallen, av vilka det mest betydelsefulla var den allmänna värnplikten och deltagande i vapentjänst. Detta förhållande har likt många andra nästan helt vänts om: den nya inriktningen går ut på att i tjänsten se det tillstånd som bestämmer livet. Det oundvikliga i sådana förändringar framträder särskilt tydligt i utvecklingen i Tyskland, där de stod i motsats inte bara till den allmänna inre tröttheten, utan också till bindningen genom utrikespolitiska fördrag.

En andra zon av känslighet förstörs genom angreppet på den allmänna bildningen. Verkningarna av detta angrepp är ännu föga synliga. Detta är av flera skäl; framför allt för att man bevarar grundsatsen för de begrepp som bär upp den allmänna bildningen som ett slags fetisch, och detta gäller framför allt kulturbegreppet. Det förändrar dock inget vad gäller fakta, ty angreppet mot den individuella friheten innefattar med nödvändighet i sig angreppet på den allmänna bildningen. Den punkt där detta blir synligt är då man ser sig tvingad att förneka den fria forskningen. Den fria forskningen är emellertid omöjlig i ett tillstånd vars väsentliga lag måste förstås som rustningens lag, ty den fria forskningen öppnar likt en blind alla portar i ett rum där bara maktens port ska hållas öppen. Den finns dock kvar i samma ögonblick som man blir klar över vilka saker som ska vetas och vilka inte. Här tilldelas forskningen sina uppdrag i kraft av en högre lag, enligt vilken de ska gestalta sin metodik. För oss är det förvisso fortfarande en obehaglig tanke att vetandet ska beskäras; men man måste likväl se att detta varit fallet i varje verkligt avgörande läge. Så utgör för oss Herodotos exempel på någon som utforskat länder och folk, och känner de gränser som dragits för hans vetenskap, och Kopernikus revolution var bara möjlig i ett läge då förmågan att fatta de yttersta besluten redan gått förlorad. Att det yttersta beslutet saknas i vårt

453. Se *Der Arbeiter* (1932). Ett utdrag finns i sv. övers. i *Material* 36, 1998. Ö a.

rum, men tas på ett ställföreträdande sätt, ska visas i det följande; om detta beslut vore förhanden på ett otvivelaktigt sätt skulle också den känsla av smärta bortfalla som fortfarande uppväcks i oss av ingreppet i vetandet.

Man kan förutse att den förändrade värderingen av den fria forskningen, som den högsta spets som bärs upp av den allmänna bildningens byggnad, kommer att motsvaras av en omfattande omvandling av bildningens egen struktur. Här befinner vi oss fortfarande på ett experimentstadium, men man kan mycket väl göra profetian att uppfostran kommer att slå in på en mer begränsad och målinriktad väg, vilket kan iakttagas överallt där forandet av en typ står i centrum. Detta gäller för officers- och prästskolorna, där utbildningens gång redan från början regleras av en disciplin som griper in i det enskilda. Det gäller också för uppfostran inom ramen för ståndens ordning och hantverken, medan den individuella utvecklingens mönster ges genom "bekantskaper", ur vilka rikedom i bildnings- och utvecklingsromaner framspringer. Kanske klingar det egendomligt att uppfostran "återigen" kommer att specialiseras, men likväl tyder allt på att vi är på väg dit. Ända tills nyligen stod vägen till den högsta rangen av allmän bildning åtminstone teoretiskt sätt öppen för var och en, men detta är inte längre fallet. I många länder ser vi till exempel att vissa fack redan är slutna för skikt som man anser vara mindre pålitliga. Likaså tyder det faktum att principen *numerus clausus* ("begränsat antal") används inom enskilda yrken, högskolor och universitet på en vilja att i namn av statsförnuft från början avskära bestämda samhällsskikt, så till exempel det akademiska proletariatet, från högre bildning. Förvisso är detta enskilda indikationer, men de tyder likväl på att det fria yrkesvalet inte längre hör till de inrättningar som undandragna allt tvivel.

Om vi nämner möjligheten av en specialiserad utbildning, så förutsätter vi också en översta bestämmande instans. En sådan utbildning kan bara vara meningsfull om staten framträder som bärare av en total arbetskaraktär. Bara inom en sådan ram kan man föreställa sig åtgärder av sådan omfattning som att omflytta hela delar av befolkningen till nya områden. Åtgärder av detta slag inbegriper att man redan bestämt de oföddas yrken. Här ska dessutom nämnas att man också i värnpliktsutbildningen, som i de flesta civiliserade länder börjar

redan i skolan, kan ana en inskränkning av den allmänna bildningens princip.

Åtgärder av detta slag påverkar naturligtvis människobeståndet, eller bättre, de är indikationer på att detta bestånd börjar förändras. I alla kan vi se en uttalad eller outtalad drift till disciplin. Som disciplin betecknade vi den form genom vilken människan kan upprätthålla beröringen med smärtan. Det är därför inte förvånande att man idag allt oftare stöter på ansikten som man ända tills nyligen bara kunde se på de sista öarna av ståndssamhällets ordning, framför allt inom den preussiska armen, detta mäktiga bålverk av heroiska värderingar. Det man i den liberala världen förstod som det "goda" ansiktet var egentligen ett finlemmat ansikte, nervöst, rörligt, föränderligt och öppet mot de mest olikartade inflytanden och impulser. Det disciplinerade ansiktet är däremot slutet; det har en fast blickpunkt och är ensidigt, föremålslikt och stelt. I varje art av riktad utbildning märker man snart hur användningen av fasta och opersonliga regler och föreskrifter kommer till uttryck i ansiktets hårdnande.

10

Det förändrade förhållandet till smärtan blir inte bara synligt hos den enskilde, utan i de organisationer han strävar efter att uppnå. Om man idag reser igenom Europas länder, oavsett om de befinner sig i det sällsamma övergångstillstånd som utgörs av enpartistaten eller om de strävar efter att uppnå det, så tränger sig framför allt iakttagelsen på, att den roll som uniformen spelar har blivit än viktigare än under den allmänna värnpliktens epok. Dräktens enhet sträcker sig inte bara över alla åldrar, utan också över skillnaden mellan könen, och den märkvärdiga tanken ligger nära att upptäckten av arbetaren kommer att åtföljas av upptäckten av ett tredje kön. Detta är emellertid ett tema för sig. I alla tider innefattar dock uniformen en rustningskaraktär, ett anspråk på att i visst avseende vara bepansrad mot smärtans angrepp. Detta framgår redan tydligt av att man betraktar en död i uniform med större kyla än en civilist som fallit i gatustriden. På bilder som från flygplanets höjd fixerar anblicken av de stora uppmarscherna ser man i djupet regelbundna fyrkanter och mänskliga pelare, magiska figurer vars innersta innebörd är att besvärja smärtan.

Visioner av detta slag har något omedelbart slående över sig; man får samma intryck när man flyger över en stad där den geometriska planen hos ett gammalt fort finns bevarad mitt i gatornas virrvarr. Det är inte bara på arkitekturens område, där det i grunden bara finns två metafysiska byggnadsverk, som de kultiska och krigiska organisationerna besitter liknande kristallartade strukturer, vilka ibland på ett slående sätt skär varandra, som i fallet med sjöslaget vid Lepanto, där den turkiska flottan vid angreppet formerade sig till en halvmåne, den kristna till ett kors.

Man kan förutspå att inte bara vårt sätt att bygga kommer att återuppta relationer till kampstilen, vilket redan antyds i strävandena att anpassa sig till luft- och gasangrepp, utan också att stridsordningen åter kommer att utvecklas till mer precisa organisationer och överge den masstil som hörde till den allmänna värnplikens epok. I detta sammanhang ska erinras om det märkvärdiga faktum, att det vid den tid då de omgivande fästningarna raserades och kyrkorna förvandlades till museer i våra stora städer fortfarande finns en typ av byggnadsverk i vilka en uppenbar rustnings- och försvarskaraktär kom till uttryck. Detta påstående kommer att bli uppenbart för var och en som beger sig till bankkvarteret, som bildar kärnan i dessa städer. Här förvånas man över en instinkt som mitt i ett skenbart helt säkrat rum tänkte ut dessa höga borgar, byggda av kvadersten som inte längre bryts till något annat syfte, med järngallerförsedda fönster och stålbeplansrade valv. Här förstår man också innebörden av den egenartade feststämning som fyller de prunkande rummen med diskar för kunder med en demonisk utstrålning. Den kännetecknar ett tillstånd där man i människans, om man tillät henne en magisk önskan, en dröm om lycka och avsaknad av smärta, inte skulle uppväcka någon annan föreställning än den om en miljon, som på detta område besitter rangen av ett magiskt tal.

Men under tiden har vi lärt oss en läxa vad gäller den relativa säkerhet som garanteras av pengar. Den tid då var och en kunde kalla sig miljonär ligger inte långt bakom oss, och den som idag skulle säga att han önskar sig en miljon, måste upprätta en förbehållsklausul av typen: förutsatt att ingen ny inflation uppkommer, eller: förutsatt att summan kan åtnjutas i en av de mindre neutrala staterna.

Massan – och här återkommer vi till det egentliga temat – har visat

sig som en liknande skenbar storhet, avhängig flera förutsättningar. Ett av tecken på släktskapen mellan den abstrakta penningen och den abstrakta massan består i att båda inte bara *inte* erbjuder skydd mot smärtans verkliga angrepp, utan att de tvärtom drar till sig fördärvet med magnetisk kraft så snart förhållandena närmar sig den elementära zonen.

Om man växt upp inom en bestämd tankestil tenderar man att anse de begrepp med vilka den arbetar som realiteter. Inte heller massan är något annat än ett allmänbegrepp, och den akt som förvandlar ett antal människor till en massa övertygar bara i det rum som tillordnats den. Men i detta rum är det svårt att undvika optiska illusioner.

Först efter kriget blev man klar över den oerhörda överlägsenheten hos till och med den minsta ordningscell i förhållande till den största massa, ty på slagfälten, där man bara ser uniformerade, råder en annan lag. I mars 1921 var jag närvarande vid sammanstötningen mellan en trehövdad kulsprutebesättning och ett demonstrationståg på kanske femtusen personer, vilket en minut efter att eld beordrats helt försvann ur synfältet utan att någon ens blivit sårad. Denna syn hade något magiskt över sig; den framkallade denna djupa glädje som man annars bara känner då man avslöjat en lägre demon. I vilket fall är deltagandet i avvisandet av ett sådant grundlöst maktanspråk mer lärorikt än studiet av ett helt sociologiskt bibliotek. Jag fick ett liknande intryck vintern 1932 när då jag i mina studier av gatan hade begivit mig till Bülowplatz i Berlin, som var en skådeplats för många stora sammanstötningar som hängde samman med det politiska skeendet. Här blev mötet mellan massan och den organiska konstruktionen särskilt tydligt då en av polisens pansarvagnar på Alexanderplatz skar genom den av raseri kokande folkmassan. Den for rakt genom de stridande partierna. Ställda inför detta konkreta medel hamnade sig massan i en rent moralisk position: den började bua.

Samma dag hade jag för övrigt också tillfälle att på en sidogata betrakta trasproletariatet, som ingalunda likt massan hör till allmänbegreppen. Därför hade Bakunin rätt när han höll trasproletariatet för en långt mer verksam revolutionär storhet. Sett från andra hållet kan man säga att det räcker med att skingra massan, medan trasproletariatet måste uppsökas i alla dolda vinklar och vrår. Dess större grad av verklighet antyds också av att de förfogar över en äkta kampstil,

nämligen den uråldriga formen av att slåss i gäng. Vidare är dess förhållande till smärtan betydande, om än negativt. Massan dödar mekaniskt, den sliter sönder och trampar ned; trasproletariatet är däremot förtroget med tortyrens njutning. Massan rörs på ett moraliskt sätt, den bildas i tillstånd av upprördhet och harm, den måste vara övertygad om att motståndaren är ond och att den själv alltså agerar i rättfärdighetens namn. Trasproletariatet står utanför de moraliska värderingarna och är därför överallt och alltid berett att gripa in där ordningen på något sätt rubbats. Det står alltså utanför det egentliga politiska rummet; man måste snarare se det som ett slags underjordisk reserv som tingens ordning själv håller i beredskap. Här döljer sig också ursprunget till de infernaliska och förlamande angrepp som plötsligt tränger fram ur de klyftor som omvälvningen öppnat, ja som är det egentliga kännetecknet på deras djup och vars historia ännu inte skrivits. De korta dagar under vilka massan besegrar sina motståndare fyller städerna med larm, men följs av andra och farligare tillstånd då tiggande råder. Nu kräver smärtan tillbaka sina fordringar.

Här må anmärkningen inskjutas, att ordet "trasproletariat" hör till klasskampens föråldrade ordsfatt, vilket säkert inte undgått den uppmärksamme läsaren. Här handlar det likväl om en elementär storhet som alltid är förhanden och som enligt sin natur gömmer sig bakom masken av ett ekonomiskt begrepp när den ekonomiska rangordningen bestämmer tänkandet. Idag träder tvärtom denna storhet redan fram i nya former, och det hör till indikationerna på närheten till elementarmakterna att man på olika sätt börjar att införliva den i politiska såväl som militära rörelser. Här ska vi framför allt nämna fenomenet partisanen, som redan i hög grad börjat förlora varje social färgning. Enligt sitt väsen används partisanen till uppgifter som ligger under zonen av ordning. Så dyker han upp i ryggen på den inmarscherande hären, och hans uppgifter består i spionage, sabotage och förstörelse. I fallet med inbördeskriget får han motsvarande uppgifter: hans parti använder honom till uppgifter som inte ligger inom lagens spelregler. Därför stämplas partisankämparna som särskilt ondskefulla. Man erbjuder inte partisanen någon säkerhet; om man griper honom gör man processen kort. Liksom man i kriget använder honom utan uniform, tar man i inbördeskriget ifrån honom partiboken innan han sätts in. Detta förhållande motsvaras av att partisanens tillhörig-

het alltid förblir oviss; man kan aldrig fastställa om han tillhör det ena eller andra partiet, spionaget eller kontraspionaget, den ena eller andra polisen, eller alla på en gång; ja om han överhuvudtaget agerar på uppdrag eller på eget bevåg som förbrytare. Denna halvdager hör till hans uppgifts natur; man kommer att återfinna den i alla de partiaktiviteter som idag utspelas överallt, ofta utan att man förstått vad de egentligen är – det må handla om en sammanstötning i någon förstad eller något av de huvudfall som blivit uppmärksammade inom inrikes- och utrikespolitiken. Man kan aldrig finna den ansvarige för sådana fall, ty trådarna förlorar sig i underjordens dunkel, där partisanen likt varje medveten åtskillnad upplöses. I försöket att heroisera partisanen finns en bristande förmåga till distinktioner; partisanen är visserligen en gestalt i elementarvärlden, men inte i den heroiska världen. Därför saknar också hans undergång tragisk rang; den sker i en zon i vilken man visserligen besitter ett dunkelt och passivt förhållande till smärtan och dess hemligheter, men inte förmår höja sig över den. Men låt oss nu vända tillbaka till massan.

En omständighet som förläner massans rörelser en särskild grad av meningslöshet, är dess sorglöshet. Eftersom den inte känner några gränser, utan betecknar sitt eget tillstånd just som gränslöshet, tenderar den att negligera alla försiktighetsåtgärder, som till exempel att sätta upp förposter, vilka är självklara för alla disciplinerade organisationer. I de helt korta tidrymder under vilka maktförhållandena under ett strängt historiskt förlopp sätts ifråga, fylls luften därför av massans jubel. Just dessa är de ögonblick då en general, en Cavaignac, Wrangel eller Galliffet, gnuggar händerna. Att fransmännen varit oss överlägsna i tekniken att behandla massan beror på en större förtrogenhet med allmänbegreppens värld; förvisso har de för detta också tidigt fått betala dyra läropengar. Nedmejandet av kommunarderna pågick ända fram till slutet på världskriget. När tecken på en mer robust sundhet blir märkbara försvinner överhuvudtaget begreppet massa i den politisk-moraliska betydelse som fortfarande är gängse för oss. Ansamlingen av obeväpnade har då tvärtom för de beväpnade något glädjande över sig. Så såg man i renässandespotierna ofta i sammankallandet av parlamentet det bekvämaste sättet att hugga ned alla på en gång, om man inte väntade till de stora kyrkofesterna. Den njutningsfyllda bismak som vidlåder det sätt på vilket Burckhardt,

Gobineau och deras epigoner återberättar dessa fakta har för övrigt inte saknat verkan, liksom överhuvudtaget inriktningen på en generations historiska böjelser alltid ger goda uppslag.

Idag står vi som sagt mitt i bildandet av nya disciplinerade organisationer, vilka, som vi snart ska se, går långt bortom den egentligt politiska zonen. Redan i den parlamentariska demokratin, som för Tyskland tillhör det nära förflutna, visade det sig att partierna hade förlorat förtroendet för sin egentliga legitimering, alltså det rena antalet röster, och försökte frambringa rörelseimpulser av annat slag. Förutom armén och polisen fanns en rad av stående härar, och det förblir märkvärdigt att livet under sådana förhållanden kan flyta på i sina vanliga banor. Det förhöll sig på liknande sätt i det medeltida Florens, som bestod av en serie åtskilda adelsborgar med hotande torn riktade mot varandra.

Men alla tillstånd genomtränger varandra, och det gamla och det nya flätas samman på mångahanda sätt. Å den ena sidan ser vi att det nya manskapets bildning först sker endast i syfte att garantera de demokratiska grundrättigheterna, framför allt mötes- och yttrandefriheten. Å andra sidan förefaller det egendomligt att man i de stater där ett första verkligt avgörande fallit ännu ingalunda givit avkall på att kalla samman gigantiska, oformliga människomassor. Förvisso får man här inte bortse från den viktigaste förändringen, som är att det för dessa massor bara återstår *en* frihet, nämligen att instämma. Såväl folkförsamlingen som folkomröstningen förvandlas allt mer entydigt till en acklamatorisk akt, vars teknik ersätter den fria meningsbildningens teknik. Detta betyder emellertid inget annat än massans förvandling från en moralisk storhet till ett föremål.

11

Den utformning av den objektiva karaktären som antyds idag, såväl hos den enskilde som i hans beståndsdelars organisation, är inte något nytt. Den bildar snarare ett tydligt kännetecken på alla de rum i vilka smärtan hör till de omedelbara och självklara erfarenheterna, och den måste ses som ett tecken på en stegrad rustning. Väsentligt är att känslan av närhet, känslan för det värde som inte är symboliskt utan grundat i sig självt, försvinner, och de levande enheternas rörelse därför

leds från större avstånd. Så förklaras i rundskrivelsen från Smyrnas församling om den heliga Polykarpos martyrdöd den oberörda hållningen hos de dömda inför de lössläppta lejonerna: "Därigenom bevissade Kristi martyrer för oss alla att de i pinans ögonblick inte var närvarande i köttet". Liknande scener återfinns på så gott som varje sida i den viktiga skildring av klosterinstitutionen och enslingarnas liv i den syriska och egyptiska öknerna som Cassianus efterlämnat. Hos Josephus Flavius finner vi den underbara skildringen av hur en utanförstående betraktare ser på den romerska legionens marschordning. Vi ser härarna, länkade av osynliga tecken likt levande maskiner, genomkorsa slätter, öknar och berg, vi ser lägret snabbt slås upp varje kväll som genom ett trollslag och hur det nästa dag spårlöst försvinner. Till sist ser vi rörelserna i striden som utförs med "tankens hastighet". Med rätta avslutar Josephus sin beskrivning med följande ord: "Det är inte ägnat att förvåna att ett folk, bakom vars beslut vi finner en så stridsberedd här, som sina gränser i öster har Eufkrat, i väster oceanen, i söder Libyens rika ängar och i norr Donau och Rhen. Man kan med rätta säga att besittningen här alltid är mindre än vad dess innehavare förtjänar".

Vi betraktar det alltså som kännetecknet på en stor prestation att livet förmår distansera sig från sig självt, det vill säga offras. Detta är ingenstans fallet där det inte fattar sig som en förpostering, utan ser sig självt som ett avgörande värde. Om nu denna objektivisering är gemensam för alla avgörande livstillstånd, så är dock den erforderliga tekniken, det vill säga disciplinen, olika i olika tider. Vi har i korthet betraktat objektiveringen av den enskilde och hans beståndsdelar, och uppfattar den som ett gott tecken. Denna betraktelse skulle emellertid inte vara fullständig om den inte också berörde en tredje och kyligare ordning, som är vad som framför allt ger denna vändning dess särartade prägel. Detta är den tekniska ordningen själv, denna stora spegel i vilken livets tilltagande objektivisering framträder som tydligast, och som på ett visst sätt skyddar mot smärtans angrepp. Tekniken är vår uniform. Förvisso är vi alltför djupt inblandade i denna process för att kunna överblicka den i hela dess omfång. Har man emellertid avlägsnat sig bara en smula och återvänder efter en resa till de områden som ännu bara i ringa grad berörts av tekniken, så blir detta ianspråktagande ännu tydligare. Detta är fallet desto mer då vår tekniks karaktär

av komfort på ett allt mer entydigt sätt smälter samman med dess instrumentella maktkaraktär.

12

Omedelbart uppslagsrik är här anblicken av slaget, i vilket denna maktkaraktär träder i dagen på ett oförfalskat sätt. Redan hos Vegetius, Polybios och andra skriftställare som sysslar med antikens krigskonst får vi intrycket att användningen av maskiner ger de krigiska sammanstötningarna en matematisk prägel. Framför allt i Julius Caesars prosa kan vi studera språket hos en ande som inte besitter något slag av ”avståndets patos”,⁴⁵⁴ utan för vilken detta stora avstånd som hör till härskandets förutsättningar är något medfött. Ett sådant språk är lika ovedersägligt som ett föremål, och i en sats som ”res ad triarios venit” (”saken har kommit till sitt avgörande”) tränger angriparens och de döendes skrin, vilka åtföljer ett sådant skeende, inte in. Från sin upphöjda position ser fältherren tingen oberörd av smärtan och lidandet.

Om man redan kan betrakta legionen som en maskin, som en rörlig mur av sköldar och vapen, vars båda sidor understöds av ryttare likt hävstänger, så framträder den antika krigskonstens fulländning emellertid vid angreppen mot den högsta symbolen för den konkreta säkerheten, det vill säga stadsmurarna. Vi besitter en mängd av berättelser där erövringar av städer beskrivs i alla sina enskildheter, med sköldpaddor, övertäckta murbräckor, rullande torn och sluttande plan – berättelser lika spännande att läsa som handlade de om demoner eller fabelväsen från en utdöd djurvärld. Inför sådana skådespel förlorar man känslan att det handlar om människor; den konstfulla ordningen och den lagbundna rörelsen hos verket riktar ögat bort från det personliga ödet. Redan det faktum att människan är innesluten i rullande fordon ger henne ett sken av större osårbarhet och förfelar inte sin verkan på de angripna. Ännu i världskriget berodde de nya stridsvagnarnas framgång framför allt på överraskningseffekten, och man kan jämföra den med det magiska intryck som gjorts av ryttare, vilka av alla folk som oförberett mött dem uppfattat som demoniska väsen, så i den moderna tiden fortfarande hos mexikanerna.

454. Distansens patos” är inte ett kännetecken på makt, utan på viljan till makt.

Ett skeende som Titus belägring av Jerusalem innefattar i sig en matematik vars motstycke inte står att finna i 1800-talets krigshistoria. Om man betänker att rokokons härar fortfarande rörde sig över slagfältet som stela linjaler eller fyrkanter i noggrant tillbakahållet marschtempo, så framträder däremot världskrigets materialslag som en bild av en brinnande anarki. Den lagbundenhet som ligger till grund för denna bild, och som jag beskrivit i detalj i "Eld och rörelse",⁴⁵⁵ är motsatt det konstruktiva rummets lagbundenhet: vi känner igen den på att en maximal insats av medel motsvaras av en minimal verkan. Detta är också skälet till att Alexanders slag ger ett mer kungligt intryck än Napoleons; för att bli synlig i sin renhet kräver den stora tanken ordningar som sammanfogats som vore de av brons.

Nu gäller det att se att elementen till dylika ordningar är förhanden också i vår sfär och dess teknik. Detta är av största vikt, ty tvivelsutan kommer den punkt där dessa element på ett adekvat sätt fattas och ges form att vara avgörande för vår historia. Under alla tidens missförstånd döljer sig här våra uppgifters sakliga vridpunkt.

Att högt ordnade former är möjliga på slagets område även i vår tid indikeras framför allt av sjöslaget. Detta är ingen tillfällighet, ty världskriget var – trots sitt namn – i allt väsentligt ett kolonialt och kontinentalt krig; detta motsvaras av resultaten som, om man lyfter bort frasmakeriet, bestod i erövrandet av provinser och kolonier. Därutöver inneslöt det i sig ansatser till imperiala avgöranden, som vars instrument man med rätta betraktade flottan – det stora herraväldets flytande förposterings, bepansrade celler i vilka maktanspråken förtätades till minsta möjliga rum.

Mötena mellan dessa enheter kännetecknas av en ojämförligt högre grad av överskådlighet, vilket redan antyds av att man kan återskapa skeendena minut för minut, ända ned till det enskilda skottet. Inte heller här ser man den enskilde soldaten, som är osynlig såväl fysiskt som i en djupare mening, inte heller grupper av soldater, utan man ser flottan eller skeppet. Här ser vi ett av de möten i vilka människan antar undergången som sitt öde, och där hennes strävan inte gäller att

455. Först publicerad 1930 som "Kriegerische Mathematik" i *Der Widerstand*; omtryckt som "Feuer und Bewegung", *Gesammelte Werke* 7 (Stuttgart: Klett Cotta, 1980), 105–117. Ö a.

undgå den, utan att den ska ske med flygande fanor. I de överlevandes berättelser möter man ofta en märkvärdig stämning, ur vilken man kan sluta sig till att döden i de avgörande ögonblicken helt enkelt inte noterades. Särskilt tydligt framträder detta där människan mitt i förintelsens zon är sysselsatt med att betjäna instrument. Här finner vi henne i det tillstånd av högsta säkerhet, över vilket bara den förfogar som känner sig säker i dödens omedelbara närhet.

Sedan dess har de anspråk på herravälde som är inneboende i våra medel bara förstärkts. I samma grad som denna utveckling fortsätter, träder de fyra elementens åtskillnad och deras motstånd tillbaka. Detta innebär också att det strategiska tänkandet kan förverkligas på ett renare sätt. I materialslaget ser vi ett tillstånd där fältherrens tanke inte kan genomtränga den kaotiska zonen av eld och jord, och fördunklats av ett virrvarr av taktiska enskildheter. Men här antyds också att den precisa rörelse i rum och tid som tidigare föreföll förbehållen vattnets lättare och mer genomträngliga element nu åtminstone kan tänkas vara möjlig på jorden och i det först nu tillgängliga luftriket. Ett kännetecken på att striden nu förs i en strängare stil är den ökade roll som tillkommer begreppet eskader. Det är vidare uppslagsrikt att pansaret, som för övrigt såväl i den organiska som i den mekaniska världen har en hemlig relation till matematiken, återuppstår i nya former på alla plan i striden.

Den stegring av rörlighet i striden som den tekniska anden eftersträvar genom konstruktionen av nya stridsmedel är inte bara ett löfte om den strategiska operationens återuppståndelse, utan tillkännager också uppträdandet av en hårdare och mer oangripbar soldattyp. Den förändrade lagbundenhet som vi eftersträvar i sammanhang med den allmänna bildningens princip griper också in i det soldatiska. I en värld där kampen framträder som en speciell arbetskaraktär kan det inte längre vara tal om ett folk i vapen i den gängse meningen. På samma sätt som medlen är överlägsna varje tänkbar numerisk insats, förutsätter också det manskap som betjänar dessa medel en annan typ av urval än vad den allmänna värnplikten kan erbjuda. Framför allt är den korta tjänstgöringstid som hör till massutbildningens kännetecken otillräcklig för att säkerställa erforderlig kontroll över medlen och för den personliga härden. Därför kan vi se att utbildningen börjar förberedas tidigt och specialiseras på många olika sätt.

Det finns alltså en serie indikationer på att arméerna, såväl vad gäller vapen som soldater, håller på att få en mer objektiv karaktär. Detta innebär en större klarhet och nykterhet i saker som rör makt. "Ultima ratio regis", som ännu stod ingraverat på kanonerna under världskriget, fungerade egentligen bara som en erinran om det förflutna. I verkligheten var det krigets grad av popularitet som utgjorde förutsättningen för att de stora massorna skulle tjänstgöra i hären. Det avgörande var här demokratin föreställningar om rättvisa. Det så kallade kabinettskriget föll därmed i ett särskilt vanrykte. För den som betraktar maktens problem i dess väsen och utan fördomar kan det inte finnas något tvivel om att kabinettskriget är att föredra framför det populära kriget. Det förra är det välavvägda kriget, med bestämda mål, och där tidpunkten kan väljas efter de sakliga omständigheterna. Framför allt står det utanför den moraliska sfären; därför behöver man inte uppväcka de lägre instinkterna och hatkänslorna hos massan, vilka annars är nödvändiga för att de ska bli stridsberedda.

Avgörandet om krig och fred är den högsta regalen. Det förutsätter en armé som kan hanteras som instrumentet för en furstlig vilja. Detta förhållande kan man bara föreställa sig inom ett rum i vilket det finns ting viktigare är smärtan, och där man vet att "evigt liv" bara är möjligt i dödens närhet.

13

Här kan vi skjuta in en betraktelse över ett faktum som uppfattas som självklart, fast det är högst märkvärdigt. Tvivelsutan är människan som mest uppslagsrik på de områden där hon inte ser några problem, och som för henne står över varje diskussion.

Hur kommer det sig att det i en tid då man strider om en mördares huvud med uppbåd av allehanda motsatta världsåskådningar knappt finns någon variation i ståndpunkterna vad gäller teknikens, och framför allt trafikens, otaliga offer? Att detta inte alltid varit fallet kan man lätt se om man studerar de första lagarna som gäller järnvägstrafiken, där strävan tydligt framgår att göra järnvägen ansvarig för varje skada som resulterar ur dess blotta existens. Idag har emellertid den uppfattningen slagit igenom, att fotgängaren inte bara ska anpassa sig till trafiken, utan också kan arresteras för att förbrutit sig mot trafikdisci-

plinen. Denna trafikdisciplin är ett av kännetecknen på den sakliga revolution som omärkligt och utan invändningar underställer människan en lagbundenhet.

Vi kommer inte på tanken att avstå från det bemannade flyget, även om dess historia är en historia om störtade plan, och även om den som rent fortskaffningsmedel går emot ekonomins alla lagar. Detta faktum är höjt över varje diskussion, även för den som anser den smärta människor tillfogat sig genom århundraden i klostren som en sällsam förvillelse. Trafikens offer skördas år efter år; de har uppnått ett antal som överstiger förlusterna i ett blodigt krig. Vi ser på detta med en känsla av självklarhet som liknar de gamla ståndsuffattningarna hos en sjöfarare eller en bergsman. Redan Bismarck infogade i en diskussion om dödsstraffet betraktelsen att vi inte skulle komma på tanken att inställa gruvsdriften, även om det antal offer den kräver kan förutses statistiskt. Därmed företrädde han uppfattningen att smärtan hör till världsordningens oundvikliga beståndsdelar – en uppfattning som återfinns i varje konservativt tänkande. Statistiken bildar ett underordnat belegg för att människan måste erlægga en fast tribut till ödet; lika märkvärdigt är fenomenet att självmordstalen förblir så gott som konstanta oavsett om tiderna är gynnsamma eller ej.

De offer som tekniken kräver förefaller oss nödvändiga på grund av att de är anpassade till vår typ, det vill säga arbetaren. Arbetarens typ tränger i en mångfald av former in i de sprickor som nedmonteringen av de gamla stånden lämnat efter sig, och inför sina egna speciella värderingar. För hundra år sedan var den unge mannens död i en duell ett vanligt intermezzo; idag skulle en sådan död vara ett kuriosum. Under samma tid höll man skraddaren Berblinger från Ulm, som störtade med sin flygmaskin i Donau, för en narr, och en människa som bröt nacken vid bestigandet av ett berg där han inte hade något att göra för någon som var besatt av spleen. Idag är däremot dödsfall vid segelflygning eller vintersport tvärtom något självklart.

14

Om man med ett ord skulle beskriva den typ som framträder idag, kunde man säga att dess mest slående kännetecken är att den besitter ett "andra" medvetande. Detta andra och kallare medvetande indike-

ras av en allt mer tydlig förmåga att se sig själv som objekt. Den ska inte förväxlas med självbespeglning genom en psykologi i den gamla stilen. Skillnaden mellan psykologin och det andra medvetandet vilar på att psykologin väljer den känsliga människan som föremål för sin betraktelse, medan det andra medvetandet riktas mot en människa som står utanför smärtans zon. Förvisso finns även här övergångar; så måste man notera att psykologin, likt varje upplösningsprocess, har en aspekt av ordning. Den framträder särskilt tydligt i de grenar där den utvecklats till ett rent mätförfarande.

Ännu mer uppslagsrika är emellertid de symboler som det andra medvetandet försöker producera ur sig självt. Vi arbetar inte bara, likt inga andra före oss, med konstgjorda lemmar, utan står också mitt i uppbyggnaden av sällsamma områden där en hög grad av överensstämmelse skapas genom användning av konstgjorda sinnesorgan. Detta faktum är nära förbundet med objektiveringen av vår världsbild och därmed med vårt förhållande till smärtan.

Först bör man uppmärksamma fotografin som ett revolutionärt faktum. Ljusets skrift är ett slags påstående som får status av urkund. Världskriget var det första stora skeende som registrerades på detta sätt, och sedan dess har ingen viktig händelse undgått att fångas av det artificiella ögat. Denna strävan syftar till att skaffa inblick också i de rum som tidigare varit förslutna för det mänskliga ögat. Det artificiella ögat tränger genom molnbankarna, det atmosfäriska diset och mörkret, det övervinner själva materiens motstånd; optiska celler arbetar i djuphavets avgrund och på spaningsballongernas stora höjd.

Bildupptagningen står utanför känslolivets zon. Den har en teleskopisk karaktär: man inser att händelsen ses av ett ogenomträngligt och osårbart öga. Det fångar såväl kulans flykt som individen ögonblicket innan han slits i stycken av explosionen. Detta är vårt specifika sätt att se, och fotografin är inget annat än ett instrument för detta. Det är märkligt att denna egenart så lite synliggjorts på andra områden, till exempel litteraturen; men om vi här, liksom i måleriet, ännu har något att vänta, kommer säkerligen beskrivningar av minimala själsliga processer att ersättas av ett ny typ av precis och saklig skildring.

Redan i *Der Arbeiter* visade vi på att fotografin är ett vapen som används av typen. För typen är seendet ett angrepp. På motsvarande sätt växer behovet att göra sig osynlig, vilket redan framträdde i världskriget

i termer av "kamouflage". En stridsställning blir omöjlig att hålla i samma ögonblick som den kan utläsas på spaningsflygarens fotografi. Dessa förhållanden utvecklas oavbrutet mot allt mer plastisk och objektiv karaktär. Idag finns redan skjutvapen kopplade till optiska celler, ja till och med flygande och flytande attackmaskiner med optisk styrning.

Också i politiken hör fotografien till de vapen som man begagnar med allt större mästerskap. Framför allt förefaller den erbjuda typen ett medel för att spåra upp motståndarens individuella karaktär, det vill säga det hos honom som inte är vuxet uppgiften; den privata sfären håller inte stånd inför fotografien. Man kan också förändra sitt sinnelag lättare än sitt ansikte. Att visa fotografier i plakatform på dem som mördats i den politiska kampen är en särskilt ondskefull strategi.

Fotografien är alltså ett uttryck för vårt speciella och grymma sätt att se. Ytterst är detta en form av det onda ögat, ett sätt för att utöva magisk kontroll. Det erfar man särskilt tydligt på platser där en annan kultisk substans fortfarande är levande. I det ögonblick då en stad som Mecka fotograferas rycker den in i den koloniala sfären.

Vi har alla en sällsam och svårbeskrivbar strävan efter att ge det levande karaktären av ett preparat. När en händelse äger rum idag är den omgiven av objektiv och mikrofoner, upplyst av blixtljusens flammande explosioner. I många fall träder händelsen själv helt tillbaka bakom "förmedlingen"; den blir alltså i hög grad till objekt. Så känner vi redan politiska processer, parlamentsdebatter och tävlingar vars enda mening är att de ska bli föremål för planetarisk förmedling. Händelsen är varken bunden till sitt speciella rum eller sin speciella tid, eftersom den kan återspeglas och repeteras efter önskan på varje plats. Detta är antydningar som tyder på ett stort avstånd, och frågan ställs om detta andra medvetande, som vi ser i så outtröttligt arbete, också besitter ett centrum utifrån vilket livets tilltagande förstening kan rättfärdigas i en djupare mening.

Ännu tydligare framträder detta avstånd i projektionerna – när upp-tagningarna speglas i ett andra och för känsligheten mer otillgängligt rum. Detta blir oss klarast när vi möter vår egen spegelbild; då vi betraktar våra rörelser på film eller då vår stämma berör vårt öra som vore den en främmandes.

Med den fortskridande objektiveringen växer också det mått av

smärta som kan uthärdas. Det förefaller nästan som om människan strävade efter att skapa ett rum där smärtan kunde betraktas som illusion, och då på ett helt annat sätt än vad som nyss var fallet. Det vore givande att i detta perspektiv undersöka biografen, inför vars anblick Tertullianus kunde upprepa allt som står att läsa i hans skrift mot teatern. Egendomligt är exempelvis det vilda skratt som filmgrotesken ger upphov till, genom något som i princip bara är en anhopning av smärtsamma och ondsinta episoder. Uppslagsrik är också tendensen till en matematisk figur, som framkallas exempelvis då handlingen åtföljs eller avbryts av maskinella förlopp. Det finns en serie rörelser särskilt avpassade till filmen, till exempel skidåkaren, vars precisa färd sker genom ett isigt landskap. Hit hör också hela sfären av masker, marionetter, dockor och reklamfigurer – ett rike där det konstgjorda levande väsendet rör sig till klangen av röster som frambringats på mekanisk väg. Vidare kunde man nämna den överraskande synkronism som mellan återgivningen av högst behagliga tillstånd inskjuter en upptagning av en katastrof som samtidigt förhärjar någon annan del av planeten. Anmärkningsvärt är att åskådaren här deltar tigande; ett tigande som är mer abstrakt och grymmare än det vilda raseri som man kan iaktta på de sydliga arenor, där kampen med tjuren ända till våra dagar bevarat en rest av de antika spelen.

Vad gäller tjurfäktningen, som förmodligen härrör från en urgammal kult av jorden, kan noteras att intrycket av smärta täcks över av den rituella lagbundenheten. Samma iakttagelse gäller där en blodig konfrontation sker under bevarande av ridderliga ståndsregler, till exempel i mensurfäktningen. I arbetarens värld ersätts riten av precisa och lika amoraliska som icke-ridderliga tekniska skeenden. Denna verksamhets ethos – och just det faktum att smärta kan uthärdas i allt högre grad tyder på detta – är förvisso ännu idag okänd.

Den hemlighetsfulla dispositionen hos de konstgjorda sinnesorganen visar på rum i vilka katastrofen spelar en stor roll. Där måste befälgången vara säkrare, mer genomgripande och omöjlig att avbryta. Vi närmar oss tillstånd i vilka en nyhet, en varning eller ett hot måste kunna nå varje medvetande på några få minuter. Bakom underhållningskaraktären hos totala media som radio och film döljer sig speciella former av disciplin. Det kommer säkerligen också att visa sig då det blir till en plikt att ta del av eller ansluta sig till radiotjänsten.

Att det i dessa fenomen mindre handlar om tekniska förändringar än om en ny art av liv, visas tydligast av att den instrumentella karaktären inte inskränker sig till verktygets egentliga zon, utan också söker underställa sig den mänskliga kroppen.

Detta är i vilket fall innebörden i den egendomliga aktivitet vi kallar sport, och som måste skiljas från de antika spelen lika mycket som våra olympiader från de grekiska. Den väsentliga skillnaden består i att det hos oss mindre handlar om en tävling än om en exakt mätprocess. Detta framgår redan av att varken motståndaren eller publiken behöver vara närvarande. Avgörande är snarare närvaron av det andra medvetandet som registrerar prestationen med måttband, stoppur, elektrisk ström eller fotografiska linser. Där denna förutsättning består är det likgiltigt om ett lopp, ett kast eller ett hopp sker på banor som berör varandra eller om den ena ligger på Rhodos och den andra i Australien.

Denna sällsamma drift att fastställa rekorden siffermässigt ned till deras minsta rumsliga och tidliga beståndsdelar framspringer ur ett behov av att i minsta detalj känna vad kroppen förmår utträta som instrument. Men kan förundras över dylika fenomen, icke desto mindre är de ett faktum. De blir absurda i samma ögonblick som man inte längre ser dem i deras symboliska sammanhang.

När man ser den ena hopparen efter den andra avlösa varandra i hoppbacken, eller ser tävlingsförare ila förbi likt pilar i sina strömlinjeformade hjälmar och uniformer, får man intryck av något som knappast kan skiljas från en specialkonstruerad maskin. Detta förhållande uttrycks också i människans livsföring. Sport i vår bemärkelse har inte funnits så länge, men redan förefaller oss fotografierna av de första manskapen, med deras skägg och civila kläder, högst besynnerliga. Det nya ansiktet, som man idag kan finna i varje illustrerad tidning, ser annorlunda ut: det är själlöst, liksom framgestaltat ur metall eller ett speciellt träslag, och har utan tvekan en äkta relation till fotografiet. Detta är ett av de sätt på vilket arbetarens typ eller ras kommer till uttryck. Sporten är en del av arbetsprocessen, som här återspeglas på ett särskilt tydligt sätt eftersom ett egentligt ändamål saknas. Därav framgår att den välkända striden om amatören i grunden beror på de

gamla ståndens värderingar. Den har också framför allt kommit att gälla områden som bevarar rester av en hövisk tradition, som hästkapp- löpning eller tennis. Utövandet av sport är utan tvivel ett äkta yrke.

Betraktar man dessa gestalter kan man direkt få intrycket att de redan i hög grad lämnat känslighetens zon bakom sig. Detta kött, som genom viljan disciplinerats på ett så noggrant och minutiöst sätt, kan te sig som om det blivit likgiltigt inför hotet om skada. Det faktum att vi redan idag är beredda att uthärda anblicken av döden med större kyla kan till stor del förklaras av att vi inte är hemmastadda i vår kropp på det gamla sättet. Så svarar det egentligen inte längre mot vår stil att avbryta en flyguppvisning eller en biltävling på grund av en dödsolycka. Incidenter av denna typ ligger inte utanför, utan inuti, den nya säkerhetens zon.

Sporten utgör bara ett av de områden på vilka den mänskliga gestaltens härdning, skärpning och galvanisering kan iakttas. Lika märkvärdig är strävan efter att ge den kroppsliga skönheten andra måttstockar. Även här finns ett nära samband med fotografien, och framför allt med filmen, som har karaktär av modell. Genom fenomen som sport, offentliga bad och rytmisk dans, men också reklam, har ögat vant sig vid anblicken av avklädda kroppar. Det handlar om inbrott i den erotiska zonen, vars mening ännu inte avslöjats, även om den kan anas.

Vad gäller dylika fenomen, belägna i en övergångstid, är det speciellt uppslagsrikt att notera deras dubbeltydighet, vilken yttrar sig i att en nödvändig förändring först förefaller människorna som en ny frihet. Så är det överraskande att se hur ett område likt psykologin, som tidigare innefattade de mest subtila njutningar både i förhållande till andra och till en själv, nu av sig själv börjar utbilda exakta mätförfaranden. Framför allt uppträder den psykotekniska metodiken som ett verktyg med vars hjälp man söker korrekt bestämma de krav som ställs på rasen, eller med andra ord, typen. Begrepp som "skräcksekund", som utvecklats i samband med utredningar⁴⁵⁶ av trafikolyckor, ger en bild av den sakliga karaktär som ligger i dessa krav.

Till sist kan vi peka på i hur hög grad kroppen blivit till objekt i medicinen. Även här framträder den ovannämnda tvetydigheten. Så

456. Formuleringar som "rekonstruktion av det faktiska förloppet" visar för övrigt på en förändrad och till stor del amoralisk uppfattning av skuldförhållandet.

är narkosen å ena sidan en befrielse från smärtan, å andra sidan förvandlar den kroppen till ett objekt underkastat mekaniska ingrepp, likt livlös materia. Till de små iakttagelser man kan samla i våra städer hör också den nya förkärleken för anatomisk reklam för läkemedel: man ser hur ett sömnmedel påverkar en hjärna genomsnittad på längden. Dylika uppvisningar vore bara för några år sedan tabu.

16

Vi har nu samlat en serie data som tydligt visar att vårt förhållande till smärtan har förändrats. Den ande som sedan mer än hundra år formar vårt landskap är utan tvivel en grym ande. Den ger sin prägel också åt det mänskliga beståndet; den avskaffar de mjuka punkterna och gör motståndsytorna hårdare. Vi befinner oss ännu i ett tillstånd då vi kan uppleva förlusten; vi erfar fortfarande förintandet av värden, världens förflockning och förenkling. Men redan nu växer en ny generation upp, fjärran från alla de traditioner vi fötts in i, och det är en märklig känsla att se dessa barn av vilka många kommer att få uppleva år 2000. Då kommer förmodligen den sista substansen hos den moderna, det vill säga kopernikanska tidsåldern, att ha förflyktigats.

Helhetsbilden är emellertid redan nu tydlig. Den uppfattades förvisso av alla stora andar redan under 1800-talet, och var och en av dem, med början hos Hölderlin och sedan långt bortom Europas gränser, har efterlämnat en hemlig teori om smärtan – ty här döljer sig verklighetens egentliga provosten.

Idag ser vi dalar och fält fyllda av härläger, uppmarscher och övningar. Vi ser staterna, mer hotfulla och rustade än någonsin, i varje enskildhet inriktade på makt, förfogande över manskap och arsenaler vars syfte ingen behöver tvivla om. Vi ser också den enskilde alltmer hamna i ett tillstånd där han utan vidare betänkligheter kan offras. Här inställer sig frågan om vi bevittnar begynnelsen på ett skådespel där livet uppträder som vilja till makt, och inget annat därutöver.

Vi såg att människan blir förmögen att trotsa smärtans angrepp i samma grad som hon förmår ställa sig utanför sig själv. Detta utanförstående, försakligande och objektiverande av livet tilltar oavbrutet. Den omfattande säkerhetens tidsålder har överraskande snabbt efterträtts av en annan, där tekniska värderingar överväger. Logiken och

matematiken, som här styr, är utomordentliga och beundransvärda; man anar att detta spel är alltför subtilt och konsekvent för att ha tänkts ut av människor.

Allt detta befriar oss emellertid inte från ansvar. Om man betraktar människan i hennes ensamhet, långt framme i farans rum, med hög beredskap, så ställs frågan vad denna beredskap egentligen gäller. Den makt måste vara stor som underkastar henne krav på samma sätt som en maskin. Däremot kommer blicken att förgäves söka efter höjder som är överlägsna den rena ordnings- och rustningsprocessen, och som skulle vara höjda över varje tvivel. Snarare kännetecknas aktörerna av den gamla kultens nivellering, kulturernas sterilitet och en torftig medelmåttighet.

Av detta drar vi slutsatsen att vi befinner oss i en sista och ytterst märkvärdig fas av nihilismen, som kännetecknas av att nya ordningar redan trätt fram, men att de värden som motsvarar dem ännu inte blivit synliga. Har man förstätt det speciella i detta läge, då tydliggörs den skenbart så motsägelsefulla anblick som människan erbjuder. Man får då insikt i samexistensen av hög organisatorisk kapacitet och fullständig färgblindhet inför värdet, tro utan innehåll, disciplin utan legitimitet – kort och gott, idéernas, institutionernas och personernas ställföreträdande karaktär. Man förstår varför staten i en så instrumentell tid inte ska fattas som det mest omfattande instrumentet, utan som en kultisk storhet, och varför teknik och ethos på ett så märkvärdigt sätt blivit liktydiga.

Allt detta är tecken på att man fullständigt trängt igenom den *ena* sidan av processen, som beror på lydnad, övning och disciplin, eller kort och gott viljan. Och aldrig har det funnits mer gynnsamma förutsättningar för det magiska ord som är överlägset den rena viljan, och som ger myrornas dygd, vilken inte ska ringaktas, dess mening. Att människan i sitt innersta är underrättad om detta läge visar på hennes förhållande till profetian; i alla hennes olika stater visar sig den givna ordningen bara som grundval för eller övergång till en kommande ordning.

I en sådan situation är emellertid smärtan den enda måttstock som kan ge oss säkra uppslag. Där inget värde håller stånd, kommer den mot smärtan riktade rörelsen att bestå som ett häpnadsväckande tecken; i den framträder det negativa avtrycket av en metafysisk struktur.

OM SMÄRTAN

Av detta fastställande följer för den enskilde nödvändigheten i att likväl ta del i rustningen – antingen för att han i denna ser en förberedelse för undergången, eller för att han på de kullar där korsen vitt-rat bort och palatsen förfallit tror sig känna igen den oro som brukar föregå upprättandet av fältherrens nya insignier.

”Über den Schmerz” (1934), översatt från *Sämtliche Werke*, band 7 (Stuttgart: Klett-Cotta, 1980). Översättning: Sven-Olov Wallenstein